

Kirjat

Knuutila, Jarmo ja Levola, Kari: Sotalapsi ei unohda. Tammi, Hämeenlinna 2000. 183 s.

Käsite ”sotalapsi” syntyi, kun tuhotusta Keski-Euroopasta ja Baltian maista ensimmäisen maailmansodan jälkeen mm. Ruotsiin ja Tanskaan siirretyt lapset myöhemmin muistelivat siirtoaikaansa. Tällöin he käyttivät itsestään nimitystä *kriegskind*. Tanska otti vastaan tuolloin noin 50 000 ja Ruotsi noin 22 000 lasta. Myös Suomi otti silloin vastaan sotalapsia, sillä maahamme saapui vuosina 1919–1925 noin 2 000 saksalaista lasta. 1930-luvulla raivonneen Espanjan sisällissodan aikana kuljetettiin myös lapsia turvaan naapurimaihin, mm. Etelä-Ranskaan. Toisen maailmansodan aikana Englanti lähetti lapsiaan pois sodan jaloista muihin brittiläisen kansainyhteisön maihin sekä Yhdysvaltoihin. Siirrot kuitenkin loppuivat, kun saksalaiset torpedoivat yhden

lapsia kuljettaneen aluksen. Kreikasta siirrettiin sisällissodan aikana vuosina 1945–1949 noin 14 000 lasta eri Itä-Euroopan maihin. Vietnamista siirrettiin vuonna 1975 pari tuhatta lasta Yhdysvaltoihin.

Arviolta 80 000 suomalaista lasta siirrettiin talvi- ja jatkosodan aikana Suomesta turvaan muihin pohjoismaihin, etupäässä Ruotsiin. Kyseessä on maailmanennätys omalla alallaan. Siirrot alkoivat joulukuussa 1939 pian talvisodan puhkeamisen jälkeen, joskin yksityisiä muuttoja Ruotsiin oli jo ennen sitä. Viimeiset lastenkuljetukset Suomesta Ruotsiin tapahtuivat vuonna 1946. Suomalaiset sotalapset ovat nousseet laajempaan tietoisuuteen 1980-luvulta alkaen. Sotalapset itse ovat olleet tässä erittäin aktiivisia. Eri pohjoismaihin on perustettu sotalasten keskusyhdistykset sekä niiden ohella lukuisia paikallisyhdistyksiä. Kemissä paljastettiin vuonna 1997 sotalapsimuistomerkki, samoin Tukholmassa syksyllä 1999. Sotalapset ovat myöskin kokoontuneet Suomessa ja Ruotsissa järjestettyihin yhteispohjoismaisiin tilaisuuksiin, viimeksi Lahteen elokuussa 1999. Heistä on tehty myös televisio- ja radio-ohjelmia sekä Suomessa että Ruotsissa, ja erilaisia sotalapsista kertovia näyttelyitä on pidetty eri puolilla maata. Sotalapsista on kirjoitettu tieteellisiä tutkimuksia sekä kaunokirjallisuutta, ennen kaikkea muistelmia, samoin kuin lukuisia lehtiartikkeleita. Lisäksi maaliskuussa 2000 sai Porin teatterissa ensi-iltansa sotalapsista kertova näytelmä.

Jarmo Knuutilan ja Kari Levolan teoksessa puheenvuoron ovat saaneet itse sotalapset. Kirjaan va-

litut 15 tarinaa kuvaavat suhteellisen tarkoin niitä tuntemuksia ja kokemuksia, joita sotalapset ovat yhteisesti joutuneet aikanaan kokemaan. Rauhanajan idyllin vaihtuminen sodan arkeen saa jokaisessa tarinassa yksilöllisen kuvauksensa. Lukijalle piirtyy melko tarkka kuva sotalapsuuteen liittyneistä eri vaiheista. Ero omasta perheestä ja lähtö ensi kertaa elämässä ulkomaille sotalapsia täynnä olevassa junassa tai laivassa, koti-ikävästä täyttämä pitkältä tuntunut matka ja alkuaikojen vierauden tunne uudessa sijoituskodissa ovat kaikkien tarinoiden läpikäyviä teemoja. Melko pian kuitenkin rauhallinen ja vauras ympäristö saa sotalapsen viihtymään, kieli vaihtuu toiseksi ja kotimaa häipyä mielestä melkein kokonaan. Kunnes tulee uusi eron hetki, jolloin moni sotalapsi jopa vasten tahtoaan joutui lähtemään takaisin kotiin Suomeen biologisten vanhempiensa luokse. Edessä oli jälleen sopeutuminen, joka melko usein oli vaikea. Elintasoero oli valtaisa, sotinut ja jälleerakennuksen aloittanut Suomi oli köyhä maa. Perhekään ei välttämättä ollut se sama kuin lähtiessä, isä oli ehkä kaatunut rintamalla ja äiti mennyt uusiin naimisiin. Lisäksi kieli muodosti jälleen suuren esteen. Pääsääntöisesti sotalapset joutuivat opettelemaan uudelleen unohtamansa suomenkielen. Moni sotalapsi toteaa kuitenkin ruotsinkielen oppimisen olleen positiivinen seikka myöhemmässä elämässä. Se on auttanut etenkin työpaikan saamisessa. Osa sotalapsista jäi Ruotsiin ja Tanskaan. Siten he ennakoivat sitä myöhempää massasiirtolaisuutta, joka Suomesta sittemmin

oli Ruotsiin 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa.

Kirjan alussa olevan suppean historiallisen johdannon ja lopun kronologian avulla lukija pystyy melko hyvin sijoittamaan tarinat oman aikansa viitekehykseen. Joiltain osin tarinat jäävät hieman ilmaan, mm. kaikissa tarinoissa ei kosketella paluuta takaisin Suomeen tai lähtöpaikkakunta jää epäselväksi. Toisaalta tällainen epätasaisuus on muistitiedon kyseessä ollen ymmärrettävää, etenkin kun kohteena ovat lapsuusajan tapahtumat. Liiallinen tunnepitoisuus on onnistuttu välttämään, eikä ole sorruttu yksilöhistorialliseen sentimentaalisuuteen. Kuvitus palvelee hyvin kirjaa. Nykypäivän kuvat sotalapsista kertovat etenkin nuoremmille lukijoille, ettei menneisyys ole pelkkää historiaa, vaan myöskin kiinteä osa tätä päivää. Toisaalta kirjan loppuluvussa sorrutaan tarkastelemaan sotalapsi-ilmiötä aivan liikaa nykypäivän silmin ja tämän ajan näkemysten kautta. Sotalasten kohdalla on muistettava, että valtio taisteli koko ajan olemassaolostaan. Silloin kaikki keinot tämän onnistumiseksi oli löydettävä ja käytettävä. Lähettämällä lapset ulkomaille saatiin helpotettua kotirintaman paineita ja äitien taakkaa. Jälkiviisuus ja ilmiön myöhempi mystifiointi eivät lainkaan auta ymmärtämään historiallista prosessia sen kaikissa muodoissaan.

Konkreettisesti suomalaisten sotilasten kokemukset uusiutuivat vuonna 1997, kun Saksasta alettiin palauttaa entisen Jugoslavian alueelle niitä lapsia, jotka oli siirretty Saksaan turvaan sodalta. Heidät oli sijoitettu saksalaiseen

lastenkotiin ja he olivat jo ehtineet saksalaistua. Heitä haastateltaessa kävi ilmi, miten lapset kokivat kotimaansa ja Saksan välisen elintasoeron vaikeana asiana. Kotiinpaluu ei ollutkaan helppo asia. Osa näistä lapsista oli myös unohtanut oman äidinkielen ja useimmat kulttuurinsa. Suomalaisen sotilasten kokemusten esille tuominen auttaa meitä osaltaan ymmärtämään nykyhetken konfliktien uhreja.

Sotalasten aktiivinen esilletulo on osa sitä kehitystä, jossa Suomen viime sotia tutkitaan myöskin naisten ja lasten näkökulmasta. Sotien aikaa voidaan nykyään myös historiantutkimuksessa tarkastella avoimemmin kuin vähän aikaa sitten, mitä kuvastaa mm. viime aikainen keskustelu talvisodan loppuvaiheista. Lisäksi sotilapsitutkimuksessa yhdistyvät itsenäisyyden saavuttamista ja sen puolustamista korostaneet sota- ja poliittinen historia, sekä suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksen myötä entistä keskeisemmäksi noussut sosiaalishistoria. Sotalapset ovat myös eläviä todisteita siitä avustustoiminnasta, joka etenkin Ruotsissa syntyi Suomea kohtaan varsinkin talvisodan aikana. Sotalapsitutkimuksen yhteydessä muistitiedon keräämisen osuus on keskeinen. Nyt julkaistu muistelmakirja palvelee tätä tarkoitusta myöskin kuvilla sotalasten sekä heidän äitiensä lähettämistä kirjeistä ja korteista. Kirjan kantavana sanomana on selviytyminen tilanteesta kuin tilanteesta, aivan kuten eräs haastatelluista toteaa: ”Itsenäistyminen tuli hirveän varhain, enkä ole osannut pelätä minkäänlaisia tilanteita”.

Heikki Salminen

Arno Tanner: Keski- ja Itä-Euroopan romanit. Historia, yhteisöt ja nykyolot. Ulkomaalaisviraston julkaisuja 2. Edita, Helsinki, 2000. 185 s.

Romaneille on Euroopassa monta nimitystä, joilla niputetaan yhteen eri syistä järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolisina pidettyjä, usein kiertelevää elämää viettäviä muitakin ihmisryhmiä, jotka eivät välttämättä ole rodullisesti tai kulttuurisesti missään yhteydessä toisiinsa. Kirjoittaja tarkastelee romaniväestönä sellaiseksi leimattuja tai sellaisina itseään pitäviä erilaisia ryhmiä, joilla on yhteisiä nimittäjiä historiasaan. Romanisukujen kulttuuriperinteiden ja jonkin romanikieleen murteen tuntevien isovanhempien jälkeläiset voidaan katsoa romaniheimojen mosaiikkiin liittyviksi.

Romanien integroinnin esteenä on ollut ennenkaikkea se, että heiltä on puuttunut mahdollisuus korkeatasoiseen koulutukseen. Romaniperheet eivät ole yleensä

halunneet lähettää lapsiaan valtaväestön kouluihin pelätessään lastensa menettävän siellä romanidentiteettinsä. Romanit ovat kuitenkin nykyisin alkaneet ajatella, että he tarvitsisivat identiteettinsä tukemiseksi koulutettuja romaneja – ennen kaikkea opettajia.

Nykyisen syrjinnän ja rassistien rikosten lisäksi romanien synkkään historiaan on kuulunut pakkoassimilaation yrityksiä, väestön pakkosiirtoja, karkotuksia sekä vaino- ja tuhoamiskausia. Vuonna 1556 kiellettiin silloisen Unkarin alueilla romanien ”hukkuttaminen”. Romanianlainen kenraali Antonescu sanoi puheessaan vuonna 1941 natsi-Saksan rotuoppien hengessä, että ”hiiriä, rottia, variksia, mustalaisia ja juutalaisia” sai tappa joutumatta vastuuseen.

Ovelat poliitikot ovat aina osanneet käyttää vähemmistöjä syntipukkeina, joihin kansan katkeruutta huonosta asemastaan kohdistetaan poliitikkojen sijasta. Ihmisen yleinen primitiivireaktio on erilaisten vähemmistöjen syyllistäminen vaikeuksista, jotka johtuvat huonoista sosiaalipoliittisista päätöksistä ja käytännöistä.

Romanien elämäntyyli ja rikoskierre tekevät heistä helpon syntipukkikohteen, jota valtaväestön syrjäytyneetkin voivat katsoa tuomitsevasti alaspäin. Ennakkoluuloja ei voi poistaa lakiteitse, ja niinäkin aikoina, jolloin romanit ovat ansainneet kohtuullisesti perinteisillä ammateillaan, heihin on kohdistunut erilaisuudesta johtuvaa kaunaa ja halveksuntaa.

Romanit käyttänevät suojamekanismina omaan erilaisuuteensa pätäytymistä. Se lienee yksi syy

sihen, että monet heistä ovat haluttomia integroitumaan valtaväestön keskuuteen. Niiden kohdalla, jotka halusivat parempaa tulevaisuutta itselleen ja lapsilleen, on suurimpana ongelmana työttömyys ja sen aiheuttama köyhyys. Köyhyys lisää rikollisuutta, joka taas kasvattaa ennakkoluuloja ja siten vähentää työnsaantimahdollisuuksia. Nykyajan noidankehämekanismi pitää syrjäytyneet syrjässä, koska useissa maissa on mahdotonta saada työtä, ellei ole asuntoa, ja mahdotonta saada asuntoa, ellei ole työpaikkaa. Esimerkiksi nykypäivän Slovakiassa ei saa henkilötodistusta ellei ole asuinpaikkaoikeutta – eikä sosiaalitukea saa ellei ole henkilötodistusta. Epävirallisissa romaninyhteisöissä asuvat ja asuntonsa menettäneet eivät näin saa tarvittavia dokumentteja.

Euroopan unionin jäsenyystoiveiden myötä Keski- ja Itä-Euroopan maiden romanien aseman kohtamiseen alettaneen etsiä keinoja. Tätä toivoo myöskin näistä maista lukuisia turvapaikkaa hakeneita romaneja vastaanottanut Suomi. Turvapaikanhakuun johtanut romanien elämäntilanne kyseisissä maissa sekä heidän kansalliset ja kansainväliset organisaationsa esitellään Tannerin kirjassa selkeästi.

Euroopassa ei siis ole tavoiltakaan, kieleltään ja perinteiltään yhtenäistä romanikansaa, ei ole romanivaltiota tai -aluetta, eivätkä romanit ole järjestyneet kokonaisuudeksi tai yhtenäiseksi globaaliksi romanioorganisaatioksi, mikä tekee Keski- ja Itä-Euroopan eri valtioiden romanien historian ja nykytilanteen kartoittamisen erittäin hankalaksi ja vaativaksi.

Arno Tanner on onnistunut siinä loistavasti luoden tietolähteen, josta kaikki asiasta kiinnostuneet voivat nyt saada tukevaa faktaperustaa ennakkoluulojen ja romanttisten mielikuvien sijaan.

Taimi Sainio

Oiva W. Saarinen: *Between a Rock and a Hard Place. A Historical Geography of the Finns in the Sudbury Area.* Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, Ont. 1999, 328 s.

Kanadan Ontariossa sijaitseva Sudbury ja sen ympäristö oli suomalaisille siirtolaisille kirjan kuvailevalla otsikolla ilmaistuna kova paikka, jossa oli kovaa kalliota (lue kuparia tai nikkeliä) ja vaikeat olosuhteet. Työ oli raskasta, ympäristö toisenlainen kuin suomalainen tavallinen maaseutuyhteisö, josta siirtolaiset yleensä lähtivät. Saarinen on tehnyt merkittävän työn kootessaan noin sadan vuoden ajalta hyvin

monipuolisen teoksen Sudburyn alueen suomalaisasutuksen vaiheista.

Oiva Saarinen esittää perusteellisen maantieteellishistoriallisen selvityksen maailman suurimpana kuparikaivosalueena tunnetun Sudburyn suomalaisten historiasta. Sudbury on Toronton, Vancouverin ja Thunder Bayn jälkeen suomalaisväestöltään seuraavaksi merkittävin suomalaiskeskus Kanadassa. Vuoden 1996 väestönlaskennassa siellä oli yli 6000 suomalaisperäistä asukasta. Sudburyn alueella suomalaiset ovat vuosikymmenten ajan olleet englantilaisten ja kanadanranskalaisten jälkeen seuraavaksi suurin, tosin selvästi luvultaan pienempi väestöryhmä. Lähinnä verrattavia siirtolaisryhmiä ovat olleet puolalaiset ja ukrainalaiset. Sudburyn suomalaisten historia aloitetaan vuodesta 1883. Aluksi asutus keskittyi pienempiin alueen keskuksiin kuten Copper Cliffiin, mutta 1920-luvulta lähtien, ja varsinkin toisen maailmansodan jälkeen juuri Sudburystä lähiseutuineen tuli tunnettu suomalaisten ”pesäpaikka”.

Sudburyn suomalaisten historiakirja on sisällöltään ja käsitteilytavaltaan monipuolinen ja kattava. Laajuus on ehkä myös kirjan ongelma, koska se tietyllä tavalla toistaa asioita vain hieman eri näkökulmaa eri kohdissa käyttäessään. Kirja on kattava, vaikka luonnollisesti painotuksista voisi olla hieman eri mieltä. Erityisesti jäin kaipaamaan selkeämpää käsitteilyä 1940-luvun lopun ja 1950-luvun siirtolaisuudelle, joka oli osittain vahvasti poliittista. Tuolloin monet karjalaiset jatkoivat evakkomatkaansa Kana-

daan. Vai olisiko niin, että vain harvat heistä päätyivät Sudburyn seudulle?

Kirja jakaantuu kuuteen osaan. Taustaltaan Saarinen on maantieteilijä, mutta hän käyttää hyvin laajaa näkökulmaa, painottaa vahvasti historiallisia selittäjiä ja myös sosiologisia selitystapoja. Kirjan ensimmäinen osa käsittelee yleisesti siirtolaisuutta ja suomalaisten sijoittumista Kanadaan. Toisen osan päätavoite on maantieteellinen tarkastelu ja alueellisen muutoksen pitkän linjan analyysi. Saarinen liittyy eräiden muiden suomalaisten kyliä ja kaupunginosia selvittelleiden maantieteilijöiden joukkoon (esim. Arnold Alanen, Matti Kaups) esitellessään tonwshipien tieverkostoja, joiden varrella on ollut suomalaisia talonomistajia, yhdistystaloja ja muita etnisten kaupunkien tai enklaavien tunnusmerkkejä. Tiedot näihin karttoihin on saatu lähinnä maanomistusta rekisteröiviltä viranomaisilta.

Tämän jälkeen painopiste siirtyy muihin kuin maantieteellisiin selittäjiin. Kirjan kolmas osa tarkastelee ”isojakoa” (Great Dive) radikaaleihin ja oikeistolaisiin. Tässäkin yhteydessä saadaan merkittävää tarkennusta kyseisen suhteen historiasta ja sen erityispiirteistä Sudburyssa. Saarinen toteaa, että radikalismi on suhteessa ollut paljon vahvempi erityisesti siksi, että se juurtui aikaisemmin, lähinnä 1920-luvun alussa. Kirkollinen toiminta vakiintui kymmenkunta vuotta myöhemmin. ”Kovan paikan” työolot loivat otollisen maaperän radikalismille vahvuudelle. Aiheet, joita Saarinen tässä kirjan laajimmassa osassa selvittää, ovat alan tutkijoille

tuttuja, mutta paikallisen värin tuominen ja tietojen tarkentaminen on ansiokasta. Erityisen vähän on aiemmin tutkittu toisen maailmansodan jälkeistä aikaa, josta Saarinen esittää monipuolisia tietoja. Kanadansuomalaisten lukumäärä on ollut suurimmillaan juuri 1960–70-luvulla.

Seuraavassa osassa Saarinen käsittelee ammattiloja. Mukana on esimerkiksi usean sadan suomalaisperäisen yrityksen nimi- ja toimialaluettelo, johon tiedot on kerätty vuosikymmenten aikana ilmestyneistä lehdistä. Erityispiirteinä Saarinen mainitsee mm. siirtymisen rakennustöistä, kaivoksista ja metsätöistä farmeille, ja sopeutumisen ”valkokaulustehtäviin”. Monet kanadansuomalaiset ovat menestyneet eri alojen yrittäjinä.

Kulttuuritoimintaan Saarinen lukee mm. urheilun eri lajit, sekä oikeistolaisittain että vasemmistolaisittain harrastettuna. Kulttuuria ovat tietysti olleet myös sauna, teatteri, Lions klubi, kielikoulu, veteraanien yhteistoiminta ja eläkeläisten yhteisharrastukset. Vaikka Kalevaisten järjestön toiminta perustuu suomalaiseen kulttuuriin, olisi syytä huomata, että sekin on pohjimmiltaan alkanut poliittisilla oikeistolaisilla yhteyksillä. Symbolinen etnisuus on tutkijoiden käyttämä käsite, joka toisen ja kolmannen polven siirtolaisille on merkinnyt esimerkiksi suomalaisia juhlapäiviä, kakkureseptejä, kaalikääryleitä ja suomalaista taidetta. Yksityiskohtana mainittakoon mojakkaniminen perinneruoka (liha- tai kalapata), joka esiintyy sekä Yhdysvaltain että Kanadan suomalaisten keskuudessa. Tähän mennessä en ole tavannut ketään Suo-

men suomalaista, joka olisi sanaa käyttänyt tai sen tunnistanut.

Saarinen ottaa kantaa useisiin tärkeisiin siirtolaishistorian ongelmiin. Yksi kirjan keskeisiä kysymyksiä on edellä kuvattu etnisyyden kehitys, toinen on yhteys suomalaisen yhteiskuntaan. Lisäksi Venäjän vallankumous ja Neuvostoliitto heijastuivat kanadansuomalaisten oloihin mm. synnyttämällä ”Karjalan kuumeen” 1930-luvun alussa. Saarinen arvioi eri yhteyksissä Yhdysvaltain ja Kanadan vuorovaikutusta ja mahdollista samankaltaisuutta. Kuten eräät muutkin kanadansuomalaiset tutkijat, myös Saarinen korostaa kanadalaisen ”erillistien” merkitystä. Sen sijaan esim. allekirjoittaneen eurooppalaisesta näkökulmasta Yhdysvaltain ja Kanadan suomalaisten siirtolaisyhteisöjen historia näyttää melko samantyyppiseltä,

historia näyttää kulkevan melko samanlaista latua. Kanada tulee ajallisesti perässä syystä, että suomalaisyhteisöt syntyivät sinne ajallisesti myöhemmin. Saarinen korostaa, että Kanadan valtion politiikka on ollut erilainen kannattaessaan monikulttuurisuutta. Toisaalta Saarisenaan käsitykset eivät vertailussa ole kovin ehdottomia, koska hän itse toteaa, että seuraavan kanadansuomalaisen siirtolaiskuvun jälkeen suomalaisuus on todennäköisesti siirtynyt vielä enemmän symbolisen etnisyyden tasolle. Näin ollen Saarinen tavallaan kumoaa väitteensä kanadansuomalaisten erillistiestä.

Kirjaan on yhdistetty myös lyhyehkököt elämäkerrat kahdestakymmenestä Sudburyn seudun suomalaisesta. Nämä ovat yleensä jollain tavalla merkittäviä henkilöitä ja heidän kirjonsa on laaja:

ensimmäinen pioneeri Thomas Jacobson, marksilainen runoilija Aku Päiviö ja viidenkymmenen vuoden ajan joulupukkina esiintynyt Wilf Salo. Henkilögalleriat päättää menestyneinen kanadansuomalainen poliitikko Judy Erola. Nämä lyhyet elämäkerrat ovat mielenkiintoisia ja tekevät historian eläväksi. Entä kuinka edustavia nämä voivat olla ”keskimääräiseen” siirtolaiseen nähden? Kaikkiaan Saarinen on tehnyt merkittävän työn kokoamalla yksiin kansiin Sudburyn seudun suomalaisten historian. Kirja on hyvin viimeistelty tietopaketti sadan vuoden ajalta. Myös autenttiset valokuvat antavat siirtolaishistorialle elävyyttä.

Auvo Kostiainen

Jari Kivistö, Jaakko Pesonen, Erja Saarinen ja Pirjo West: **Keskellä konfliktia. Vaihtoehtoja maailman jäsentämiseen.** 95 s.

Jari Kivistö, Erja Saarinen ja Pirjo West: **Keskellä konfliktia. Opettajan opas.** 72 s. + liitteet.

Molemmat kirjat ovat ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosaston julkaisuja vuodelta 1999.

Verkossa sivulta <http://global.finland.fi> löytyy lisää tietoa konflikteista ja turvallisuudesta sekä aiheeseen liittyviä osoitteita ja linkkejä. Sinne tulee myös keskustelufoorumi, jonka kautta esimerkiksi koulut voivat keskustella asiantuntijoiden kanssa.